VIKIPEEDIA

Ganda keel

Luganda keel või **Ganda (Oluganda)** on üks Uganda suurimaid keeli, mida räägib üle 16 miljoni inimese. Seda kõneldakse peamiselt kagus, Buganda provintsis, Victoria järve loodekaldal kuni Kyoga järveni ja Tansaania piiril. See keel kuulub Bantu harusse Nigeri-Kongo keelkonda.

Luganda keelt räägib Buganda regioonis pea seitse miljonit inimest, see on Uganda üks räägitavamaid keeli, olles teisel kohal inglise keele järel ja suahiili keele ees. [1]

Luganda keel ilmus kirjateksti 19. sajandi teisel poolel. Esimene luganda grammatika avaldati 1882, seejärel hakati avaldama ka muid tekste, millest põhiosa olid kirjutanud misjonärid. Mitut erinevat luganda õigekirjasüsteemi hakati arendama pärast seda. [2]

Sisukord

Arvsõnad 1–10 luganda keeles

üks – emu

kaks – bbiri

kolm – ssatu

neli – nnya

viis – ttaano

kuus – mukaaga

seitse – musanvu

kaheksa – munaana

üheksa – mwenda

kümme – kkumi

Tüpoloogiliselt on luganda keel aglutineeriv koos alus-tegusõna-sihitis sõnajärjega.

Fonoloogia

Peamiseks tunnuseks luganda fonoloogias on selle kaksikkonsonandid ja eristatav täishäälikute pikkus. Keele kõnelejad üldiselt nimetavad konsonandi geminatsiooni ja vokaali pikenemist kahe ilmingu samaks efektiks, mida nad kutsuvad lihtsustavalt „kahekordistav“ ja „rõhutav“.

Luganda keel on ka tonaalne keel; silbi helikõrguse muutumine võib muuta ka sõna tähendust. Näiteks sõna "kabaka" tähendab kuningat siis, kui kõigil kolmel silbil on sama helikõrgus. Kui esimene silp oleks kõrgem, oleks selle sõna tähendus „väikene püüab“.

Luganda täishäälikud

i e a o u

Kõigil viiel täishäälikul on kaks vormi; pikk ja lühike. Pärast kahte konsonanti on kõik häälikud pikad. Enne prenasaalset konsonanti on kõik häälikud pikad. Enne omadussõna on kõik häälikud lühikesed. Hääliku kvaliteet ei sõltu selle pikkusest.

Tonaalsus

Luganda on tonaalne keel, mis koosneb kolmest toonist: kõrge, madal ja langev. Langev võib esineda ainult sõna viimases silbis. Kõrged ja madalad võivad esineda igas kohas.

Grammatilised kategooriad

Luganda keeles on olemas nimisõnad, omadussõnad, tegusõnad, määrsõnad ja omastavad sõnad.

Ortograafia

Luganda õigekiri, mis on standardiseeritud alates 1947, kasutab ladina tähestikku, lisatud on üks uus täht ŋ ja graaf ny (mida käsitletakse ühe tähena). Sellel on väga kõrge häälikult-tähele muutus, üks täht tavaliselt esindab ühte häälikut ja vastupidi.

Erinevus liht- ja tegusõnade vahel on alati selge, lihtsõnad on kirjutatud ainsuses ja tegusõnad mitmuses. Erinevus lühikeste ja pikkade täishäälikute vahel on arusaadav hääldusest, lühikesed täishäälikud on alati kirjutatud ainsuses ja pikad on kirjutatud siis mitmuses, kui nende pikkust ei saa tuletada kontekstist. Rõhk ja toon ei ole hääldusses esindatud.

Tähestik

Tavaline luganda tähestik koosneb 24 tähest.

18 konsonanti: b, p, v, f, m, d, t, l, r, n, z, s, j, c, g, k, ŋ, ny

5 täishäälikut: a, e, i, o, u

2 poolvokaali: w, y

Keelenäide koos tõlkega

"Saagenda era ssaakuba ssimu." – “Ma ei läinud ega teinud seda telefonikõnet.”

Viited

1. ethnologue (http://www.ethnologue.com/language/lug/)Vaadatud 25. novembril 2013
2. omniglot (http://www.omniglot.com/writing/ganda.php/)Vaadatud 25. novembril 2013